

Kasnoantička grobnica na svod, crkva i nekropola na lokalitetu Studena česma u Donjem Vakufu

Adnan Busuladžić
Sarajevo

Godišnjak/Jahrbuch 2012,41:159-186
DOI:10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-40.9

Uvod

Područje općine Donji Vakuf je odavno u stručnoj literaturi i na temelju rekognosciranja terena definirano kao potencijalno bogat prostor, kada je riječ o arheološkim ostacima iz različitih epoha. Do posljednjih istraživanja u Donjem Vakufu je istražena ranokršćanska bazilika u Oborcima.¹ Kontinuitet naseljenosti užeg i šireg područja općine Donji Vakuf može se konstatirati na temelju čitavog niza ostataka iz srednjovjekovnog i osmanskog perioda.²

Specifičnost dijelova središnje Bosne vezana je za činjenicu da su spomenuti prostori poznati po znatnom broju kasnoantičkih – ranokršćanskih zidanih grobnica na svod.³ Među posljednje samo konstatirane objekte spada i jedan lokalitet na području općine Vitez⁴ te veći broj istraženih grobnica na svod u Grovnicama kod Malog Mošunja, također na području općine Vitez.⁵ Pored ovog, kasnoantičke zidane grobnice na svod su prisutne na području gotovo cijele današnje Bosne i Hercegovine. Lokaliteti Bukovače kod Bosanskog Petrovca,⁶ Bukovice kod Travnika,⁷

Lištani kod Livna,⁸ Gornje Turbe,⁹ Mali Mošunj kod Viteza,¹⁰ Čipuljić kod Bugojna,¹¹ Dubočani kod Konjica,¹² Đelilovac kod Travnika,¹³ Komljenovići kod Foče,¹⁴ Mujdžići kod Šipova,¹⁵ Zagraj – Osatica kod Srebrenice,¹⁶ Otinovci kod Kupresa,¹⁷ Postoljani kod Nevesinja,¹⁸ Varošluk kod Turbeta,¹⁹ Vinac kod Jajca,²⁰ Višnjica kod Kiseljaka,²¹ Razići kod Konjica²² i mnogi drugi lokaliteti potvrđuju navedenu činjenicu.

Tako i prema svjedočenjima mještana općine Donji Vakuf, na velikom broju mjesta objekti ove vrste su tokom različitih građevinskih ili poljoprivrednih radova pronađeni i nažalost uništavani na licu mjesta.

Tok sondažnih arheoloških istraživanja u 2005. godini

Prva faza arheoloških istraživanja odvijala se tokom mjeseca jula – avgusta 2005. godine.²³

¹ Basler 1960, 59-72.

² Čepalo 2001, s ostalom literaturom i Hadžić 2005, s ostalom literaturom.

³ Paškvalin 1959, 156-158.

⁴ Tokom zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi gasovo-da kroz središnju Bosnu u 2012. godini, stručna arheološka ekipa je imala priliku vidjeti grobnicu na svod s oštećenim stropom na području općine Vitez, koja je otkrivena tokom rada bagera na poravnanju navedenog terena. Pokrenuta je administrativna procedura za organiziranje zaštitnih arheoloških istraživanja na samom lokalitetu.

⁵ Vasilj 2010, 135-149.

⁶ Paškvalin 1959, 157.

⁷ Marijanović / Miletić 1988, 196.

⁸ Atanacković-Salčić 1988, 236.

⁹ Paškvalin 2012, 480.

¹⁰ Paškvalin 1959, 156.

¹¹ Paškvalin 2003, 129-192.

¹² Paškvalin 1959, 158.

¹³ Marković 1938, 65-68.

¹⁴ Miletić 1980, 43-50.

¹⁵ Sergejevski 1938, 53-54.

¹⁶ Paškvalin 1983, 109-125.

¹⁷ Basler 1971, 109.

¹⁸ Sergejevski 1948, 56.

¹⁹ Mandić 1924, 477-496.

²⁰ Paškvalin 1959, 156.

²¹ Paškvalin 1983, 109-125.

²² Paškvalin 1959, 158.

²³ Cjelokupan projekat je započet na inicijativu udruženja "Društvo za zaštitu kulturno-historijske baštine Donji Vakuf" u sastavu gospoda S. Kršlak, dr. S. Alibegović, A. Rah-

U toku ovih arheoloških radova otvorene su tri sonde u mjeri koliko su uvjeti terena to dozvoljavali.²⁴ Tom prilikom u cijelosti je istražena kasnoantička grobnica na svod. Oko samog objekta, na sjevernoj i istočnoj strani, pronađen je znatan broj fragmentiranih kostiju i jedna zdobljena lobanja. Grobnica je karakteristična po bačvastom svodu, s dvije kline (klupe) sa strane i četvrtaste zidane komore. U centralnom dijelu grobnice je uski kanal, predviđen za unošenje pokojnika, širine 43 cm (Tab. 3,1-3, te Prilog 1). Na južnoj strani se nalazio i lučni otvor koji je s vanjske strane bio zazidan tankim zidom do razine luka, koji je ostao nezazidan (Tab. 2, 3 i Tab. 1, 2.). Lijeva klina je bila osjetno šira (107 cm) od desne (61 cm), koja je bila predviđena za samo jedan skelet. Svod u grobnici je bio solidno napravljen i ožbukano, kao i cijela unutrašnjost. Jedno od rijetkih oštećenja odnosilo se na sjeverni dio svoda, gdje je uočeno da je žbuka popustila i primijetan je trag vode koja je ulazila u komoru. Drugo, ujedno i najveće oštećenje predstavljao je otvor na južnoj strani svoda, koji je nastao nasilnim putem (Tab. 1, 1-4, Tab. 2, 2.). Ukupni gabariti grobnice su iznosili 210 cm širina, 192 cm dužina (Prilog 1). S obzirom na to da se do danas na temelju pisanih ili slikanih tragova u Bosni i Hercegovini ne može sa sigurnošću potvrditi religijska pripadnost, komparacijom s istim ili sličnim objektima u bližoj ili daljoj okolini, kao i sama činjenica da su najčešće pronalazeni u sklopu crkvenih kompleksa, moguće je ustvrditi da je riječ o objektu kršćanskog horizonta.²⁵ Sondama br. 2 (Prilog 2) i 3 (Prilog 3), koje su otvorene tokom arheološke kampanje u 2005. godini, utvrđeno je postojanje fragmentiranih ostataka

---

manović. Tako je inicirana i vrlo uspješna suradnja između Udruženja i Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, koja je i dala rezultate. Na žalost, limitirana novčana sredstva, kao i neriješeni imovinski odnosi, građevinski radovi koji su bili u toku i loše vrijeme uvjetovali su i stanovita ograničenja u rezultatima istraživanja, kao i samoj metodologiji i dinamici izvođenja arheoloških radova. Prvu fazu arheoloških istraživanja finansiralo je Kantonalno ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Srednjobosanskog kantona. Drugu fazu arheoloških istraživanja je finansiralo Federalno ministarstvo kulture i športa.

²⁴ Istražni radovi (samo grobnica i crkva) su se odvijali na katastarskoj čestici 529, vlasništvo Dževada Mlinarevića, koji je dao maksimalnu potporu i ukazao gostoprimstvo svim učesnicima u projektu.

²⁵ Gotovo identičan slučaj zabilježen je u Čitluku. Bojanovski 1964, 103-121.

ljudskih skeleta, kao i ostataka krečnog maltera i sedre, što ukazuje na mogućnost da se čitav kompleks širio i dalje prema sjeveru i istoku (Prilog 4). S obzirom na to da je cijeli lokalitet izuzetno plitko ispod površine zemlje (30-tak cm), najvjerovatnije je riječ o recentnijoj devastaciji koja je nastala usljed izvođenja građevinskih i poljoprivrednih radova (Tab. 1, 1, te Prilog 2, 3, 4 i 5).

Sonda br. 1

U toku samog istraživanja otvorene su tri sonde različitih dimenzija i s različitim namjerama. Sonda br. 1 je bila primarni cilj arheoloških radova i odnosila se na samu grobnicu. Objekat se nalazio plitko ispod površine zemlje na 30-40 cm. Pored grobnice na južnoj i istočnoj strani su konstatirani zidovi. Širina južnog zida je iznosila oko 70 cm. Zid na istočnoj strani je također iznosio 70 cm širine, a na nekim mjestima prema sjevernoj strani i do 85 cm. Na tri mjesta su nađeni i ostaci ljudskih skeleta. Na sjevernoj strani sonde br. 1. na dva mjesta nađene su fragmentirane kosti, kao i u neposrednoj blizini istočnog zida ostaci zdobljene lobanje. U samoj grobnici je nađeno mnogo recentnog materijala koji je dospio preko nasilnog oštećenja na plafonu grobnice. Pored ovoga, u grobnici su pronađeni i ostaci ljudskih skeleta. Zidovi grobnice su izvedeni od muljike, dok je svod rađen tesanom sedrom. S vanjske strane svod je ojačan i tanjim slojem maltera (Prilog 1, Tab. 1).

Sonda br. 2

Sonda br. 2 koja se nalazila na istočnoj strani dvorišta, sjeveroistočno od sonde br. 1, sastojala se od jednog uzdužnog kanala i dva poprečna šira otkopa. U spomenutoj sondi u južnom poprečnom otkopu pronađeni su ostaci dječijih skeleta na dva mjesta, kao i nekoliko ljudskih kostiju na početku sonde u južnom dijelu. Svi pronađeni fragmenti skeleta otkopani su u dubini od 40-tak cm. Ispod prvog i drugog mjesta gdje su pronađene kosti ukazao se sloj sedre i maltera (Prilog 1).

Sonda br. 3

Sonda br. 3 nalazila se na sjevernom dijelu dvorišta, u odnosu na sondu br. 1 također sjeverno, a u odnosu na sondu br. 2 sjeverozapadno. Sonda br. 3 je bila u obliku križa (Prilog 1). U sjeveroistočnom kraku pronađeni su ostaci nekoliko ljudskih kostiju, dok je u sjeverozapadnom kraku pronađen uski sloj maltera i sedre. Ostaci maltera i sedre, kao i kostiju pronađeni su na dubini od 35-40 cm.

Stratigrafski presjek u sondi br. 3 ukazuje na to da je prvi sloj humusna zemlja u dubini od 25-40 cm, nakon čega se pojavljuje zdravica i na nekim mjestima sedra, kamen, upad crne zemlje, bez značajnijeg poremećaja.

Stratigrafska situacija u sondi br. 2 također u najvećoj mjeri ujednačena je s dva osnovna sloja: humus i zdravica, dok se u jednom dijelu mogu nazrijeti i ostaci sedre te nanos crne rastresite zemlje pomiješane sa sedrom i ugljem.

Stratigrafski presjek stranica (zidova) grobnice s vanjske strane pokazuje da nakon humusnog dijela dolazi do prelaza s dubokim slojem zdravice s kamenjem-oblucima. Radi sigurnosti unutrašnjosti grobnice, nije se išlo u detaljnu analizu, niti se više približavalo zidovima grobnice.

Opis toka zaštitnih arheoloških istraživanja u 2006. godini

Zaštitna arheološka istraživanja u fazi II na lokalitetu Studena Česma u Donjem Vakufu su bila usmjerena na otkrivanje preostalih površina i ispitivanje prostora neposredno oko konstatirane kasnoantičke grobnice na svod. Riječ je o površinama koje su u prvoj fazi bile nedostupne zbog izvođenja građevinskih radova, prekrivenosti prostora građevinskim materijalom ili privremenim objektima. Cijeli prostor je podijeljen na arheološku mrežu u kvadrate 5 x 5 metara, s tačno određenim orijentiranjem sjever-jug. Prilikom postavljanja mreže nije se nadovezivalo na postojeću mrežu iz prve faze. Temeljna mreža je uspostavljena u bašti Dževada Mlinarevića, gdje su vršena arheološka istraživanja i tokom prve faze. U toku samih iskopavanja otvoreno je sedam sondi. Otkriveno stanje uvjetovalo je dalji tok istraživanja, širenja sondi ili pak njihovog zatvaranja.²⁶

Sonda br. 1

U jugoistočnom uglu bašte Dževada Mlinarevića otvorena je sonda 1 (Tab. 1, 1). Radi se o sondi koja se prostire neposredno uz konstatirane i istražene zidove koji su otkriveni tokom arheološke kampanje 2005. godine. Prilikom otvaranja

²⁶ Druga faza istraživanja je organizirana od 12. 8. do 30. 8. 2006. godine. Ekipu su sačinjavala 4 radnika, općinski geometar, arhitektonski crtač i tri arheologa (Tatjana Mijatović, mr. sci. Lidija Fekeža, Andrijana Pravidur i Adnan Busuladžić).

na dubini od 30-40 cm, otkrivena je zidna konstrukcija u vidu suhozida (Prilog 2, 3, Tab. 4, 3, Tab. 6, 3 i 5). Forma zida upućuje na oblik uglatog slova "U" dimenzija 140 cm širine i 110 cm dužine. Debljina zidova potvrđuje mogućnost komparacijskog odnosa s objektom, tj. zidom koji je otkriven tokom 2005. godine i iznosi 50 cm. Usporedbom sa sondom br. 7, nekropolom, može se izvući zaključak da je najvjerovatnije riječ o ograđenom grobu, kakvi su nalaženi u neposrednoj blizini. Ostaci ljudskih kostiju potvrđuju ovu pretpostavku. U sjeveroistočnom zidu pronađen je fragment keramike s jednostavnim obodom posude (Tab. 11, 4).

Dimenzije sonde br. 1 su iznosile 2,70 cm x 4,80 cm (zapadna strana) x 3,70 cm (istočna strana). U ovoj sondi izvan pretpostavljenog ograđenog groba konstatirani su ostaci kamena sedre cijelom širinom sonde do pred ostatke ograđenog groba (Tab. 6, 1).

Sonda br. 2

Tokom druge sezone arheoloških istraživanja na lokalitetu Studena Česma, pored sonde br. 7, najznačajniji dio se odnosio na sondu br. 2. Spomenuta sonda predstavljala je nastavak istraživanja najznačajnijeg nalaza iz 2005. godine, kada je pronađena i istražena kasnoantička grobnica na svod. S obzirom na to da je neposredna okolina grobnice bila nepristupačna zbog građevinskih radova i materijala, jedan od glavnih zadataka u ovoj fazi je bio konačno utvrđivanje situacije i praćenje zidnih struktura na samom lokalitetu. Zbog vremenske ograničenosti, prvobitno je otvorena sonda u obliku znaka "X" kako bi se bez većih odstupanja mogla utvrditi linija prostiranja eventualnog građevinskog objekta (Tab. 15, 3). Tom prilikom je otkriven masivni zid na istočnoj strani objekta, koji se prostirao u smjeru sjever-jug (Tab. 7, 1-4). Sjeverno od istražene zidane grobnice pronađena je veća površina pokrivena oblucima, kamenjem, malterom i sedrom (Tab. 4, 2 i 4 i Tab. 5, 3). Na krajnjoj sjeverozapadnoj strani pronađen je ostatak ugla, koji je išao prema istoku (Tab. 7, 3, riječ je o uglu s masivnom kamenom konstrukcijom). Potvrda ovoj činjenici je i konstatirana kamena ivica podnice, gdje je najvjerovatnije ona završavala, a počinjao sjeverni zid. Ovim nalazom bi se mogao pretpostaviti veći dio gabarita objekta. S obzirom na to da je u sondi br. 1 pronađen dio podnice sa sedrom i

krečnim malterom i da je cijeli prostor naslonjen na recentne pomoćne objekte susjednog domaćinstva, moguće je pretpostaviti da se cijeli građevinski kompleks širio dalje prema istoku. Zapadno od grobnice otkriven je jedan slabije očuvani zid, koji bi se mogao definirati kao druga grobna komora koja je vremenom u potpunosti devastirana (Tab. 5, 1, 2 i 4). U okviru ovog dijela prostora pronađena je znatna količina gareži i krečnog maltera, što navodi na zaključak o nasilnom rušenju i paljenju cjelokupnog kompleksa.²⁷ Na zapadnom masivnom zidu u dijelu koji više gravitira prema sjeveru pronađen je najvjerojatnije ulaz u objekat. Svi otkriveni zidovi pokazuju ujednačenost u debljini koja iznosi između 50 i 60 cm, što je karakteristična debljina za period u koji je cijeli lokalitet datiran.

Sonda br. 3

Sonda br. 3 predstavlja nastavak zida iz sonde br. 2. Riječ je o nastavku zidne kamene konstrukcije. Debljina pronađenog zida iznosi 50-tak cm. Prema ovom zidu u bašti Derviše Kopic može se konstatirati da istraženi gabariti sonde br. 2 (Prilog 2, 3), tj. objekta otkopanog prilikom arheoloških istraživanja nisu konačni, nego su se prostirali i dalje. Kao i u slučaju svih drugih son-di, riječ je o površini koja se intenzivno koristi u poljoprivredne svrhe, pa su ostaci kasnoantičkog objekta devastirani (Tab. 6, 4). Prema svjedočenju same vlasnice, prilikom obrade zemlje redovno pronalaze ostatke ljudskih skeleta. U zapadnom susjednom dvorištu prilikom izlivanja temelja za štalu pronađeni su gotovo čitavi skeleti i zlatni prsten, koji je na žalost, prodan.²⁸

Sonda br. 4

Dimenzije sonde br. 4 iznosile su 5,80 m x 2,30 m. Dubina je iznosila 40 cm (Prilog 2, 5). U zapadnoj polovini otkiveni su ostaci zidova od kamena i sedre. Ovom prilikom sonda je otvorena na padini (Tab. 15, 2 i 4). Neravan teren bez gusto posađenih voćaka ukazuje na recentnu intenzivnu poljoprivrednu eksploataciju cijelog prostora usljed čega je došlo i do devastacije kamene konstrukcije koja se na čitavom lokalitetu nalazi na maksimalno 40 cm ispod površine. Prema

²⁷ Vidi crtež profila s ucrtanim slojevima sonde br. 2.

²⁸ Radi se o svjedočenju samog aktera i vlasnika parcele, koji se na žalost nije mogao sjetiti detalja jer se događaj zbilo prije gotovo 45 godina.

usmenoj potvrdi vlasnika susjedne katastarske čestice, masivni zid i ljudske kosti su pronađene prilikom poljoprivrednih radova i u navedenoj bašti. Na temelju rečenog, može se pretpostaviti da je riječ o nizu objekata ili o većem objektu koji se prostirao u ove dvije bašte, od čega je ostao samo maleni fragment kamenog zida sa sedrom. Analizom sličnih objekata, osobito kasnoantičkih grobnica, koje su građene gotovo po pravilu u padinskim dijelovima,²⁹ može se ustvrditi da je najvjerojatnije riječ o ostacima devastirane zidane grobnice na svod. Na ovu činjenicu usmjeravaju i pronađeni fragmentirani ostaci ljudskih skeleta.

Sonda br. 5

U sondi br. 5 (Prilog 2, 3), koja se prostirala južno od sonde br. 2, pronađeni su ostaci kamena koji bi se mogao definirati kao građevinski kamen ili ostatak zida. Sonda je oblika nepravilnog slova "T". Mala količina kamena, nedostatak bilo kakvih indicirajućih elemenata, kao i gustina zasađenog voća koje je korijenjem pomjerilo ili uništilo ostatke, ne dozvoljavaju bilo kakvu determinaciju čitave sonde. Na temelju svega rečenog, zaključeno je da se spomenuta sonda nakon ucrtanja odmah zakopa.

Sonda br. 6

Sonda br. 6 (Prilog 2) je otvorena jugoistočno od sonde br. 2 uz samu ogradu prema susjednom dvorištu. Vlasnik susjedne parcele koja je bila od posebnog interesa nije bio voljan dozvoliti istraživanje. Kako postoje ozbiljne indicije da se upravo na tom mjestu mogu očekivati druge kasnoantičke zidane grobnice na svod, odlučeno je da se na tom prostoru kopa kako bi se, uz ogradu, pokušale barem potvrditi pretpostavke stručnjaka. Osim nešto kamena i ostataka kostiju, ništa drugo nije konstatirano pa je i ta sonda zatrpana.

Sonda br. 7

Sonda br. 7 (Prilog 2, 4, 6) se pružala okomito u odnosu na sondu br. 1. Na dubini od 30-35 cm su se pojavili skeleti (Tab. 8 i 9). Tokom istraživanja navedene sonde otkrivena su 4 gotovo u cijelosti očuvana skeleta, dva nešto fragmentiranija i dva koja predstavljaju samo ostatke skeleta. Kod jednog u jugozapadnom uglu konstatirana je glava, dok se kod drugog u sjeveroistočnom uglu mo-

²⁹ Paškvalin 1959, 157, s napomenom 40.

gla vidjeti samo bedrena kost i ostaci potkoljenice. Svi istraženi skeleti ukazuju na položaj sahranjivanja u pravcu zapad (glava) – istok (noge). Takav način ukopa usmjerava na zaključak da se radi o kršćanskom ritualu ukopa. Četiri od osam skeleta predstavljaju ostatke odraslih osoba. Tri su skeleta najvjerojatnije dječija (Tab. 8, 2, Tab. 9, 3). Skeleti su relativno dobro očuvani uz manje dislociranje pojedinih kostiju. Ovakva situacija nimalo ne iznenađuje, ako se ima u vidu činjenica da se nekropola nalazila u gusto zasađenom voćnjaku i da su bili plitko ukopani. Ovo je i bio uzrok dislokacije samih skeleta. Skeleti su položeni na leđa u ispruženom stavu. Kod skeleta br. 1 i br. 4 desna ruka je položena uz tijelo, a lijeva savijena na području abdomena (Tab. 8, 1 i 4). Okolo skeleta je otkrivena znatna količina kamena. Mnogi od njih su bili pravilno raspoređeni oko tijela, što upućuje na zaključak da se radi o grobnoj arhitekturi, tj. načinu odjeljivanja grobnih cjelina. Otkopavanjem groba br. 5 to se i definitivno može potvrditi. Grob br. 5 je bio i najočuvaniji. Ruke na ovom skeletu su bile savijene u području abdomena (Tab. 9, 1).

Nalazi

Na skeletu br. 1 pronađena je jedna skromna ogrlica od staklene paste i keramike. Ogrlica je bila oko vrata, povezana nekim organskim materijalom koji se nije očuvao (Tab. 12, 4).

Na skeletu br. 7, pronađene su naušnice neposredno uz glavu i ispod nje. Riječ je o naušnici koja ima ukrasni detalj “jagodičastog voća”. Pored ove, pronađena je i jednostavna naušnica oblika karičice (Tab. 10, 1-3 i Tab. 14, 3).

Na skeletu br. 5 pronađen je jedan brončani prsten na ruci. Zbog dislociranosti falangi unutar i ispod područja karlice ne može se ustvrditi na kojem je prstu i ruci prsten bio (Tab. 10, 4 i Tab. 13, 5). Pored lobanje na skeletu br. 5 su pronađene i dvije naušnice u obliku jednostavnih brončanih karičica (Tab. 13, 4).

Vrlo interesantan nalaz pronađen je na grobu br. 4. Riječ je o fragmentiranoj potkovi koja je pronađena blizu nožnih prstiju (Tab. 11, 2).

Na temelju analize pronađenog materijala može se zaključiti da se radi o predmetima koji su lično pripadali pokojnicima i koji su zakopani

zajedno s njima (prsten na ruci, naušnice pored glave, ogrlica oko vrata).

Pored spomenutih nalaza, pronađena je izvjesna količina kasnoantičkog stakla i keramike. Staklo je konstatirano oko groba br. 2 i 8, a keramika oko groba br. 4 (Tab. 11, 1-3, Tab. 12, 1-3, Tab. 13, 1-3, Tab. 14, 1, 2, i 4).

Zaključak

Iz svega navedenog može se zaključiti da je najvjerojatnije riječ o sakralnom objektu iz perioda IV–VI stoljeća. Uz objekat takve vrste postojalo je i veće groblje, što se prema spomenutim nalazima, ali i svjedočanstvima ljudi iz naselja može potvrditi. Naime, na velikoj površini koja je gravitirala čitavom arheološkom lokalitetu, gotovo svakodnevno se pronalazi veliki broj ljudskih kostiju, skeleta i lobanja (Prilog 1). U jednom slučaju pronađen je i zlatni prsten. Ubiciranje lokacija na kojima su pronađeni ostaci skeleta ukazuje na to da je čitavo područje naselja Studena Česma, tj. brežuljak, u kasnoantičko i ranosrednjovjekovno doba bio prostor rezerviran za groblje i sakralni kompleks.

Vrlo bliske analogije kasnoantičke bazilike pronađene su na lokalitetu Oborci sa zidanim grobnicama na bačvasti svod i crkvom.³⁰ Slična konfiguracija brežuljkastog terena s padinom, kao i blizina ova dva lokaliteta ukazuju na prirodu i namjenu cjelokupnog kompleksa u naselju Studena Česma.

Pronađeni pokretni materijal: naušnice, perlice i prsten, ukazuje i na vrlo prisutan ranosrednjovjekovni ukop, na mjestu koje nije gubilo funkciju kršćanskog sakralnog mjesta i groblja ni u toku ranog srednjeg vijeka.

Posebno se mora naglasiti značaj otkrivanja i naučne obrade zidane bačvaste grobnice. Ovakav tip objekta nije nepoznat na prostorima centralne Bosne. Istraženost objekta dobija na značaju i činjenicom da je najveći broj do sada otkrivenih grobnica ovog tipa zbog niza razloga ostao na žalost neistražen.³¹

³⁰ Basler 1960, 59-72.

³¹ Paškvalin 1959, 156-158.

Summary

Late Antique burial vault (tomb), church and necropolis at the site of Studena Česma in Donji Vakuf

This paper deals with the Late Antique site Studena Česma in Donji Vakuf. Based on field reconnaissance and in a literature, the area of Donji Vakuf municipality is defined as a potentially rich area in respect to archeological remains from different epochs. Until recent research in Donji Vakuf, only the early Christian basilica in Oborci was excavated. Continuity of settlement of narrow and wider area of Donji Vakuf municipality can be determined by a whole series of remains from the Medieval and Ottoman period.

The finds of the research done in 2005 and 2006 at this site, include a late antique burial vault, remains of a church and early medieval necropolis. As far as the grave vault and a building in its immediate vicinity are concerned, it can be concluded that it's a religious object from the period between 4th and 6th century. Alongside the object of that kind, there was also a larger cemetery, which according to the mentioned finds, and also according to people's testaments, can be confirmed. Namely, almost every day, in the large area gravitating towards the archeological site, a huge number of human bones, skeletons and skulls are being found. On one occasion, a golden ring was found. Ubication of the exact places where skeleton remains are being found indicates that the entire area of the present settlement Studena Česma, i.e. the hill, during the Late Antique and the Early Medieval period was an area reserved for cemetery and religious complex.

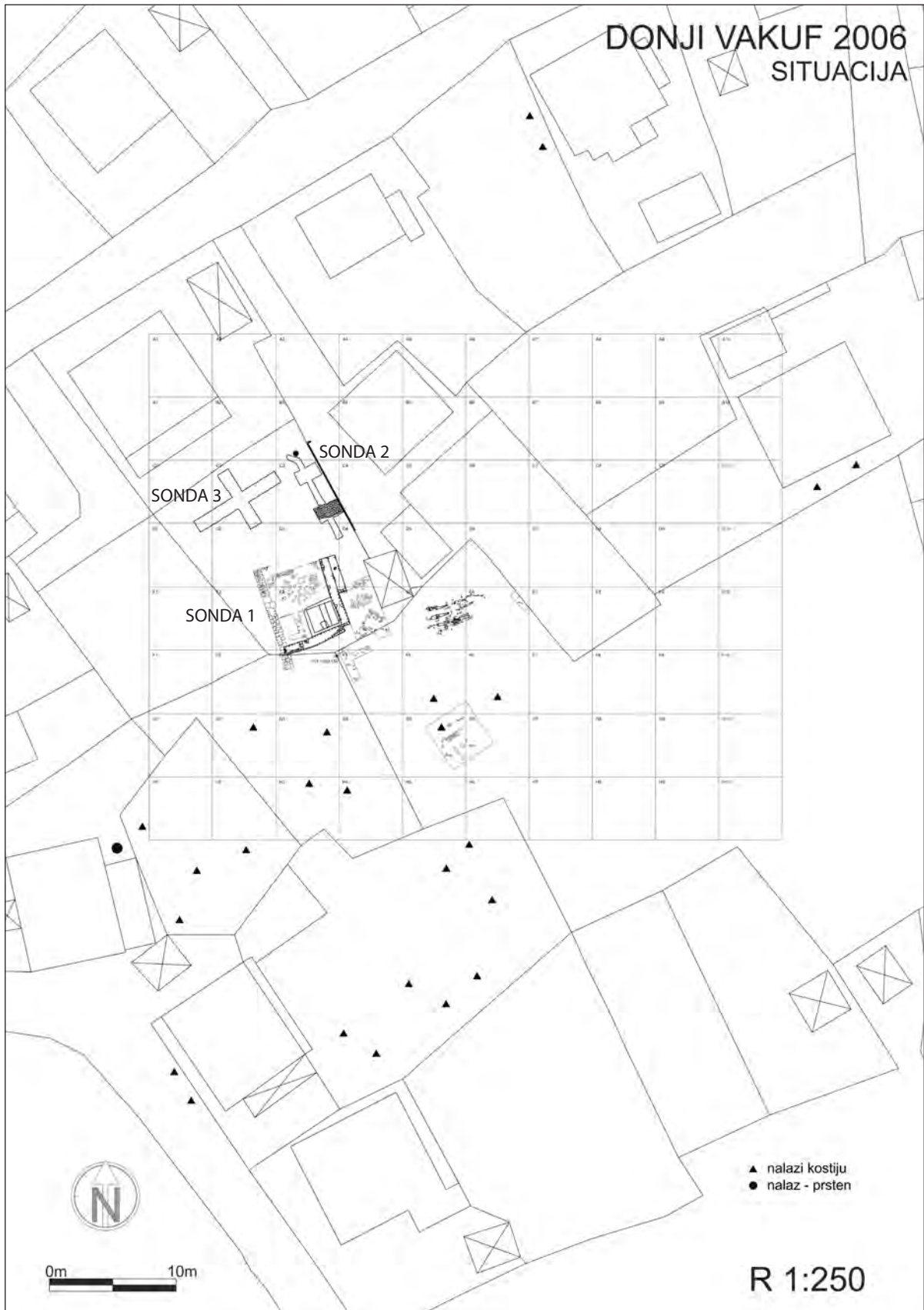
Very similar analogies to late antique basilica were found in walled grave vaults with barrel roof and a church at the site of Oborci. The similar field configuration of sloped hill, as well as proximity of these two sites, indicate the nature and purpose of the entire complex in the settlement of Studena Česma.

Archaeological material found (earrings, pearls and a ring) indicate a presence of early medieval burials at a place which did not lose its function of the Christian religious place and cemetery, even during the Early Medieval period.

The significance of the discovery and scientific processing of the walled grave vault with a barrel roof should be especially stressed. This type of the object is not unknown in the area of Central Bosnia. The excavation of the grave vault becomes even more important with the fact that until now, the highest number of discovered tombs of this type, due to a series of reasons, has remained scientifically unexplored.

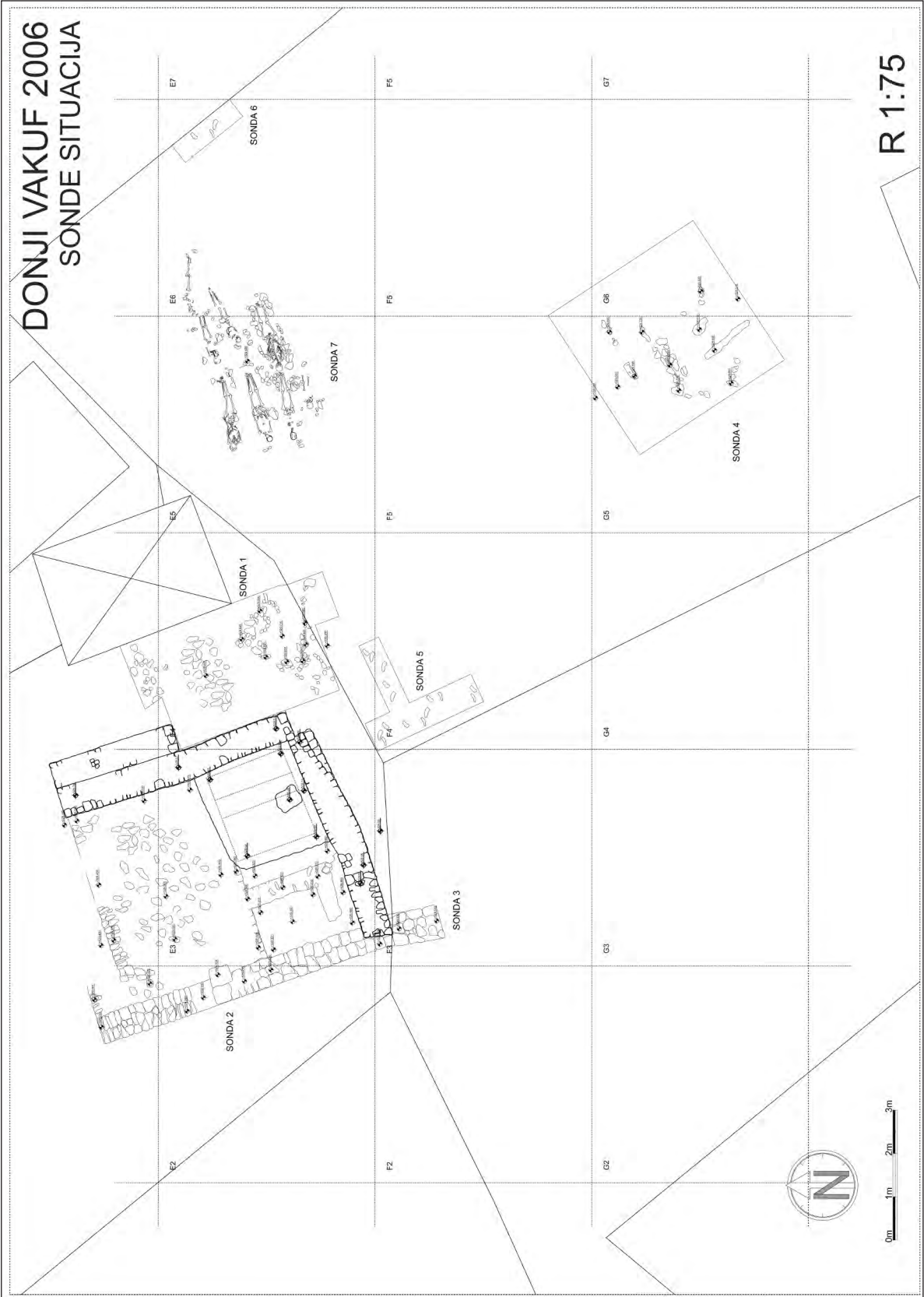
Literatura

- Atanacković-Salčić, V.* 1988. Crkva svete Ruže, Lištani, Livno, Arheološki leksikon, tom III, Sarajevo 1988, 236.
- Busuladžić, A.* 2006. Arheološka istraživanja – lokalitet Studena Česma, Divan br. 47, Travnik 2006, 15-18.
- Basler, Đ.* 1960. Bazilika u Oborcima. Naše starine VII, Sarajevo 1960, 59-72;
- Basler, Đ.* 1971. Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1971.
- Bojanovski, I.* 1964. Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija, Naše starine IX, Sarajevo 1964, 103-121.
- Čepalo, H.* 2001. Kulturno historijski spomenici općine Donji Vakuf, Donji Vakuf 2001.
- Hadžić M.* 2005. Donji Vakuf – Prusac i njihovo dovište – Ajvatovica, Sarajevo 2005.
- Marijanović, I. / Miletić, N.* 1988. Bukovica Travnik, Arheološki leksikon BiH, tom II, Sarajevo 1988, 196.
- Mandić, M.* 1924. Turbe kod Travnika, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1924, 477-496.
- Miletić, N.* 1980. Resultate der neueren archäologischen Untersuchungen des frühen Mittelalters in Bosnien und Herzegovina, Balkanoslavica 9, 1980, 43-50.
- Marković, T.* 1938. Rimska grobnica pod Dželimovcem kod Travnika, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1938, 65-68.
- Paškvalin, V.* 1959. Dva nalaza kasnoantičkih grobova na svod i kratak osvrt na dosadašnje nalaze tih grobnih kamera na teritoriji Bosne i Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija, sv. XIV, Sarajevo 1959, 149-162.
- Paškvalin, V.* 1983. Kasnoantički objekti iz Osatice, Karahodža i Višnjice. Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija, Sarajevo 1983, 109-125.
- Paškvalin, V.* 2003. Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone, Sarajevo 2003.
- Paškvalin, V.* 2012. Antički sepulkralni spomenici s područja Bosne i Hercegovine, Djela knjiga LXXXIII, Centar za balkanološka istraživanja, knjiga 9, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2012.
- Sergejevski, D.* 1938. Kasnoantički spomenici iz okoline Jajca, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1938, 49-63.
- Sergejevski, D.* 1948. Rimska cesta na Nevesinjskom polju, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1948, 46-48.
- Vasilj, S.* 2010. Kasnoantička nekropola na lokalitetu Grobnice u Malom Mošunju – općina Vitez, Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja, knj. 39, Sarajevo 2010, 135-149. Izvorni znanstveni rad (Original scientific paper)

Prilog 1

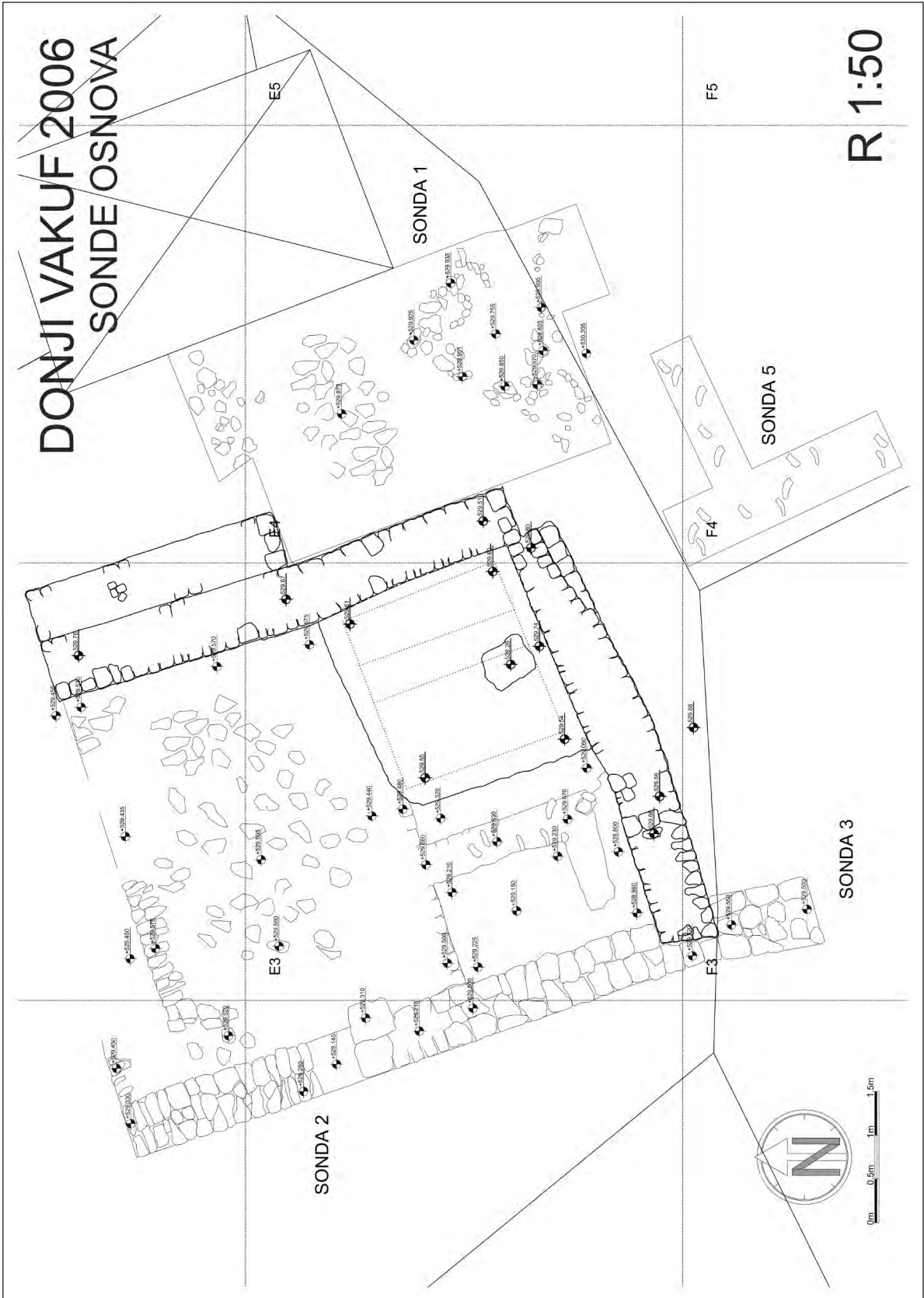
DONJI VAKUF 2006
SONDE SITUACIJA

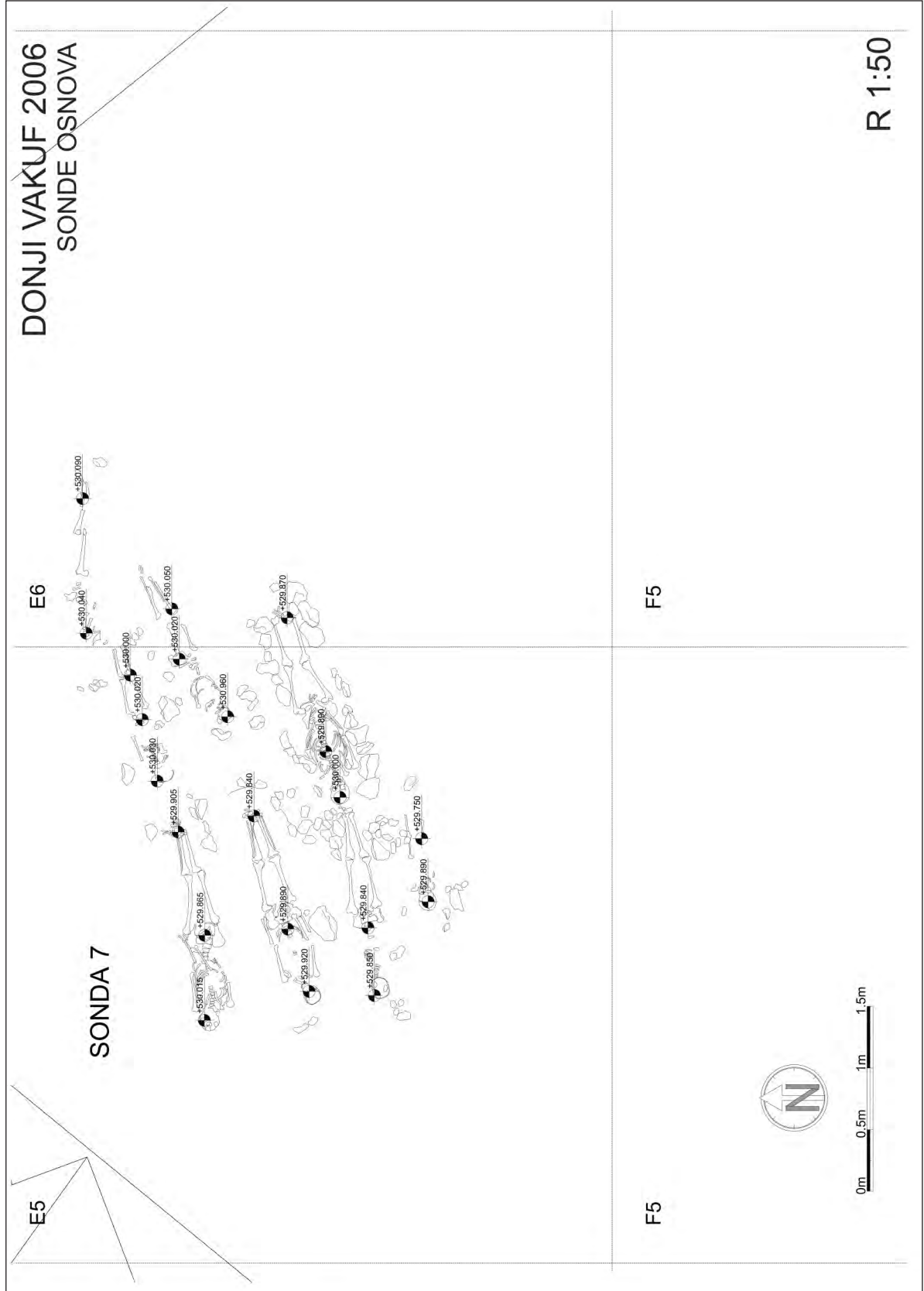
R 1:75

DONJI VAKUF 2006 SONDE OSNOVA

Prilog 3

DONJI VAKUF 2006
SONDE OSNOVA

R 1:50

SONDA 4

G5

G6

+530.030

+529.500

+529.690

+529.770

+529.800

+529.770

+529.650

+529.600

+529.600

+529.600

+529.650

+529.510

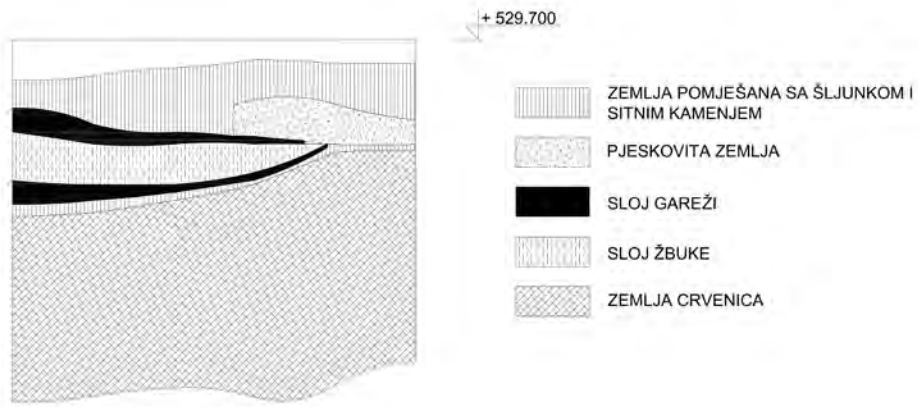
**DONJI VAKUF 2006
SONDA 7
OSNOVA**

0m 0.2m 0.4m 0.6m

R 1:12.5

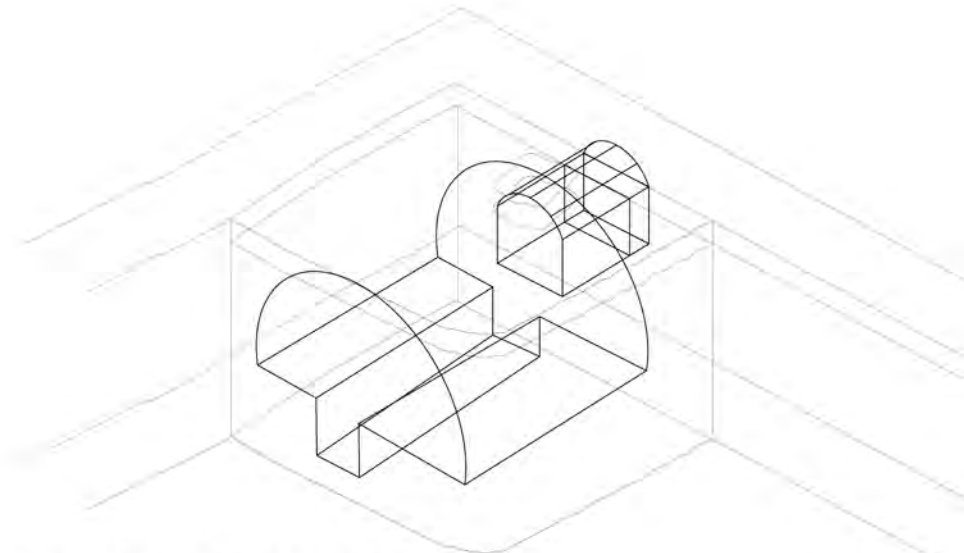
DONJI VAKUF 2006
SONDA 2 - SJEVERNI PROFIL

0m 0.2m 0.4m 0.6m

R 1:10

Prilog 7

PROSTORNI PRIKAZ GROBNICE
 DONJI VAKUF KOLOVOZ/AUGUST 2005. GOD

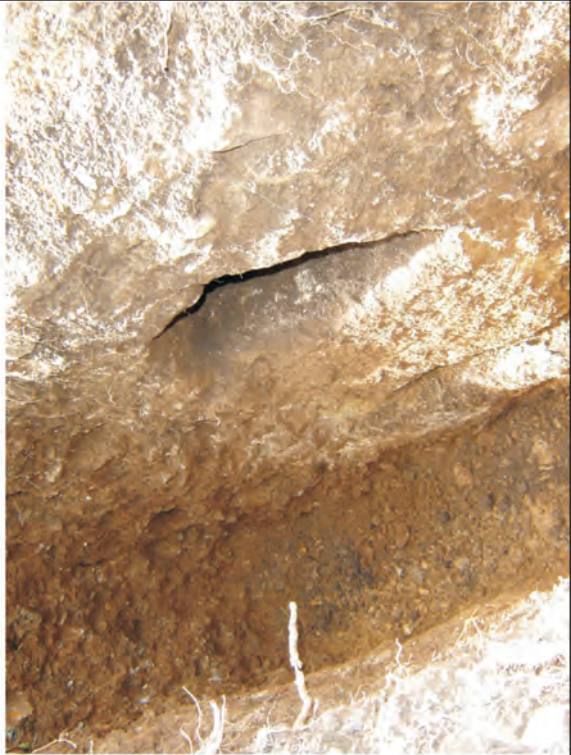
R 1:25

Prilog 8

1

3

2

4

Tab. 1. 1, 3, 4. Krov i gornji otvor u grobnicu; 2. Zazidani ulaz u grobnicu

1

2

3

Tab. 2. 1-3. *Unutrašnjost grobnice sa zazidanim ulazom*

1

2

3

Tab. 3. *Unutrašnjost grobnice sa "klinama"*

1

3

2

4

Tab. 4. Početak radova u sondi 1 i sondi 2

1

2

3

4

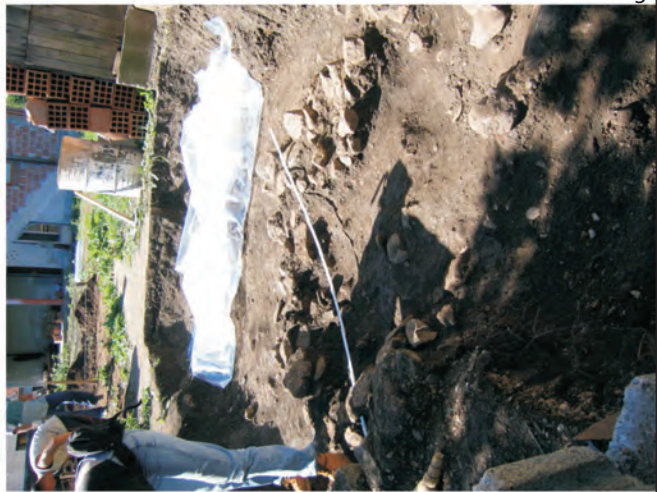
Tab. 5. Arhitektonski ostaci objekta

1

2

3

4

5

Tab. 6. 1-4. Ostaci podnice i zida 5. Ostaci groba

1

2

3

4

Tab. 7. Temelji i zidovi objekta

1

2

3

4

Tab. 8. Skeleti

1

2

3

4

Tab. 9. Skeleti

1

2

3

4

Tab. 10. Skeleti i prilozii

Tab. 11. Nalazi i prilozi

1

3

2

4

Tab. 12. *Nalazi i prilozi*

1

4

2

3

5

Tab. 13. Nalazi i prilozci

1

2

3

4

Tab. 14. Nalazi i prilozci

1

2

3

4

5

Tab. 15. Lokalitet prije i nakon izvršenog iskopavanja